

© Reporters

niet-gewortelde organismen die groeien volgens een heterogeen netwerk van stengels, en niet zoals een boomwortel gefixeerd zijn op één punt, maar chaotisch verstrengeld. Nu eens gekoppeld, dan weer ontkoppeld.

Mille Plateaux is nu al 40 jaar geleden gepubliceerd en Deleuze al bijna een kwarteeuw dood. Maar het werk bleef, met talrijke ingangen en koppelingen, resoneren naar uiteenlopende disciplines in procesmodellen, in stroommodellen, in netwerkanalyse. De constant aanwezige ruimtelijke dimensie in *Mille plateaux* leverde ook vergelijkbare denksporen op in ontwerpdisciplines.

Een 'nomadologisch plateau' ontbreekt niet in de 'duizenden plateaus', of wat Deleuze en Guattari een '*traité de nomadologie: la machine de guerre*' noemen. Nomaden koppelen aan een oorlogsmachine lijkt een merkwaardige stap, maar historisch gezien waren nomadengroepen ook krijgersgemeenschappen, die aan een centrale macht ontsnapten. Vandaar dat gecentraliseerde staten voortdurend hebben getracht nomadische groepen onder controle te krijgen. Als krachtenveld betekent de nomadische ruimte dus ook strijd en strategie.

Nomadische ruimten worden in *Mille Plateaux* gekoppeld aan wat 'gladde ruimten' (*espaces lisses*) worden genoemd. Ruimten die enkel gemarkeerd worden door sporen die met het traject vervagen en verschuiven, anders dan afgebakende ruimten (*espaces striés*), die 'gegroefd' worden door het optrekken van barrières, door muren, door afsluitingen, door kanalen. 'Gegroefde' of 'gestreepte' ruimten tenderen naar het onderschikken van lijnen en trajecten aan gefixeerde punten. In een gladde ruimte gebeurt het omgekeerde, punten worden ondergeschikt aan het traject, en wonen wordt ondergeschikt aan het parcours: het relateert binnenruimte (een tent, een joert, een iglo, een boot...) aan buitenruimte. Gladde ruimten hebben niet noodzakelijk een vaste richting. Parcoursveranderingen kunnen het gevolg zijn van natuurlijke omstandigheden of van het soort bestemmingen. In een gladde ruimte hebben dingen geen vaste identiteit. In dit vitalistisch procesdenken wordt alles een kwestie van een voortdurend gerelateerd *worden*.

De 'gegroefde' ruimte neigt naar het verdelen van mensen en dingen over gesloten ruimten, de gladde ruimte distribueert in open, niet vast gedefinieerde ruimten.

Gegroefde ruimte wordt in *Mille Plateaux* regelmatig gekoppeld aan wat het 'staatsapparaat' wordt genoemd. Ook dat klinkt op het eerste gezicht vreemd, maar houdt wel steek als het breed wordt opgevat in de zin van institutionele vormen van inkapselen, van overcoderingen of strakke reglementering, van segmentatie in grotere gehelen, in stedelijke ruimte dan: mijn straat, mijn buurt, mijn stad. Stedelijke ruimte zal dan veeleer

tot het gegroefde type behoren, maar ontsnapt daarom niet aan invasies en infiltraties van heterogene elementen. Een voorbeeld zijn sloppenwijken die ruimtelijk aan de marge van megasteden vastkleven, met tijdelijke mobiele constructies, een patchwork van met allerlei samengeraapt materiaal opgetrokken 'woningen'. Krotten die ontsnappen aan, maar ook verwaarloosd worden door arbeids- en woonbeleid. Toen *Mille Plateaux* gepubliceerd werd (1980) waren krakersbewegingen actief, maar het is duidelijk dat ook andere fluïde ruimten in beeld kunnen komen, ruimten voor out-of-the box ontwerpen, met mogelijkheden voor vluchtige, tijdelijke, niet- of luw gereguleerde oplossingen, maar altijd in een dynamisch krachtenveld, in krachtsverhoudingen met sterk op homogeniteit, op organisatie, op strakke normering gerichte tendensen.

Het onderscheid tussen het 'gladde' en het 'gegroefde' kan niet simpel worden opgevat als een duale tegenstelling; het ene impliceert het andere, zoals een geplooid blad ook een buitenkant een binnenkant laat ontstaan.

'Glad' of 'gegroefd' functioneren in principe ook niet als normerende begrippen in termen van goed of slecht. Effecten van een fluïde, gladde ruimte kunnen net zo goed negatief uitvallen, en gegroefde ruimten kunnen gladde ruimten genereren, zoals staten die hun grenzen opentrekken. De schijnbare dualiteit van glad en gegroefd markeert alleen mogelijkheden van *worden*, met indicaties van kansen, opportuniteiten of gevaren.

Sars-CoV-2, bijvoorbeeld, beweegt zich ook in een gladde ruimte, maar laat een ravage na van ziekte en dood, wakkert reflexen aan van ruimtelijke afgrenzingen, van segmenterende inperkingen, van indelingen in binaire categorieën als: besmet *vs.* niet-besmet, zwak *vs.* sterk, jong *vs.* oud, kwetsbaar *vs.* niet-kwetsbaar, binnen *vs.* buiten.

Worden hierdoor kansen op ontwerpend experimenteren met nomadische ruimten gehypothekeerd? Is nomadische ruimte nu een illusie geworden? Voortdurend zullen lekken en gaten ontstaan in de nieuwe gereguleerde zones die de supernomade Sars-CoV-2 onvermijdelijk opdroogt. In het flexibele microsociale wordt aanpassen ook snel innovatie. De opgedrongen, hermetisch gesloten bubbels braken al open nog vóór de versoepeling van de lockdown. Bezoekers kregen op de stoep een stoel of een krukje toegeschoven, terwijl de bezochten vanuit de deuropening de gereguleerde afstand bewaarden. Publieke ruimte wordt naar binnen getrokken en private ruimte opent zich naar buiten. Mijn verbeelding slaat op hol, nomadische ruimte is een delirant thema. Breek die betonnen boel af! Ontwerp voortaan tenten in plaats van grondgebonden huizen!

De nomadische ruimte... Een precair thema voor een regio waar over gefixeerde, privaat afgebakende panden wordt gedroomd. Foorpret wordt gepercipieerd als overlast, foorkramers naar de rand van de stad verdreven. Hier is toch geen plaats meer voor nomaden? Precair thema ook in een tijd waarin supernomade Sars-CoV-2 ons in een hermetisch afgesloten stulp doet vluchten. Pluspunt: onze veilige hoek schept 'ruimte' voor verbeelding.

HENDRIK VAN GEEL [VOORMALIG DOCENT UANTWERPEN, FACULTEIT ONTWERPWETENSCHAPPEN]

Is een nomadische ruimte überhaupt nog denkbaar in onze uitgewaaierde stedelijkheid? Voorlopig schiet mijn verbeelding op dat punt te kort, wel trekken adembenemende natuurlandschappen aan mijn geestesoog voorbij. Immense vlaktes van ruwe steppen en glooiende duinwoestijnen, waar alleen nomaden zich echt thuis kunnen voelen: Mongoolse kuddehoeders in Centraal-Azië (prachtige joerts!), Bedoeïenen in de Negev-woestijn, gesluisde Toearegs in de grote oostelijke en westelijke ergs van de Sahara. Wereldwijd zou nog maar een dertigtal nomadische of semi-nomadische stammen min of meer kunnen standhouden.

Etnisch verschillen die natuurlijk van elkaar, maar wat hebben ze gemeenschappelijk? Cultureel-antropologisch zijn het 'premoderne', niet bodem-gefixeerde rondtrekkende gemeenschappen, die zich bewegen in een territoriaal, ruimtelijk-politiek krachtenveld tussen centrum (centrale macht, min of meer moderne staatsstructuren enz.) en het perifere, weg van het centrum. Nomadische ruimte creëert routes voor centrifugale stroombeweging. Ook een virus wordt dan nomade. '*Les bulbes, les tubercules sont des rhizomes*', opperen Gilles Deleuze en Félix Guattari in *Capitalisme et Schizophrénie: Mille Plateaux*. Rizomen (een aardappel is een rizoom, gember is een rizoom) zijn